

**ИСТОРИЈА БЕОГРАДА, Колектив аутора, гл. уредник: Здравко
Антонић, ед. Балканолошки институт Српске академије наука и уметности
и издавачка кућа Драганић, Београд 1995, 606+2 стр.**

Историја Београда, дело је групе аутора (Никола Тасић, Љубица Зотовић; Јованка Калић, Радмила Тричковић, Петар Милосављевић, Даница Милић, Бранко Максимовић, Јован Милићевић, Бранислав Којић, Бранко Максимовић, Бранислав Глигоријевић, Никола Вучо, Здравко Антонић, Бранко Петрановић, Александар Ђорђевић, Милорад Мацура). Реч је о специјалистима разнородних стручних профила: археолозима, историчарима, привредним историчарима, оријенталистима, архитектама, урбанистима, демографима, који на први поглед делују толико разнородно да се може помислити да њиховим радовима није место у једној књизи. Такве недоумице престају када све те радове ставимо у оквире прошлости Београда.

Из историјата до сада написаних историја Београда види се, и то је такође поучно за младе генерације, да објективно, реално, истинито описана прошлост може да буде непријатна за ствараоце савремене историје када прочитају шта су урадили и схвате да ће по томе остати запамћени, али и болна за оне који неправду не могу или не смеју да саопште. Веома је значајно то што се историја нашег главног града појављује у једном тренутку када настаје могућност да се ради реалног осветљавања многих догађаја почиње да чује и друга страна, тј. када постепено престаје једнострано тумачење неких збивања наше прошлости у средини и другој половини овог века. С друге стране, пажњу читалаца ће привући чињеница да се кроз историју једног града огледа историја једног већег региона, неки пут само једне, а више пута и историја више земаља које гравитирају ка једном или више суседних географских простора у неколико историјских епоха сукцесивно. Свако поглавље ове књиге чини целину за себе и захтевало је велики труд да би се текст што више приближио ширем кругу читалаца а да при том остане на одговарајућој научној висини. Упркос томе, упућенима је добро знано да у науци нема коначног решења и да ће послата на откривању праве истине увек бити довољно.

Прво поглавље приказује живот у преисторијском добу и везе још увек недовољно познатих људских заједница, сличног културног и цивилизацијског степена на просторима Југоисточне Европе. Одговарајуће место ту су добила значајна археолошка налазишта у Винчи (као једно од најзначајнијих) али исто тако и она у Земуну, код Роспи-Ђуприје и у Гроцкој и бројна друга у ближој и широкој околини града. Најстарија писана сведочанства о Београду вероватно су она сачувана код грчких и римских писаца, Хесиода (крај VI века пре н.е.), а затим у Херодота, Теопомпа, Аполонија Рођанина и Страбона. За ученике а и друге читаоце биће занимљиво да сазнају да се стари Сингидунум није налазио на данашњем Калемегдану него на узвишењима изнад Вишњичког потока. Првобитно име келтског насеља Сингидунум је трачко или дачко (Singidunum) и потиче од трачког или дачког племена Singi и од келтске речи dunum што значи град. Према познатим подацима то је био значајан град римске провинције Мезије у којем се одвијао за оно вријеме интензиван привредни живот. Поред основних пољопривредних делатности остали су трагови рударства на Авали. Уз то град је био и важна војна утврда. Претпоставља се да је крајем III века имао посаду од око 5000 војника. Као такав изгледа да је дочекао епоху Сеобе народа.

У то време Сингидунум бива изложен нападима народа који су се кретали кроз Подунавље и Потисје, пљачкајући све врсте насеља па и утврђене градове. Као што је познато, покушаји Западног и Источног римског царства (Византије) да се одупру тим налетима нису успели. Словенска племена на овом простору јављају се око 540. год. Већ 550-551, забележен је већи упад Словена све до Ниша а затим и јужније. Словенско име нашег главног града Белоград, грчки: Велеградон, јавља се тек у VIII веку када се налазио по влашћу Бугара. Прошло је још неколико векова док се у Београду појавило име српског владара. У међувремену о град су се отимали, поред Бугара, и византинци и Угри (Мађари). У току XII века Београд је у више махова мењао византијске и угарске господаре. Тек је српски краљ Стефан Драгутин, 1284, дакле две године после силаска с престола, као зет угарског краља добио на управу Београд са Мачвом. Он је тридесет година управљао Београдом, често и боравио у њему и настојао да га унапреди. После Драгутинове смрти Београд је враћен Угарској. Археолошки налази омогућили су доношење нових закључака о простирању града у Драгутиново време као и тада подигнутим грађевинама. Следећи српски владар који је владао Београдом (1402, или 1403) и сматрао га својом престоницом, био је тек деспот Стефан Лазаревић. Данас се сматра да је то време пуног развитка града, како у урбаном тако и у друштвеном и привредном смислу. Према фрагментима несачуване Стефанове повеље Београду закључује се да су тада уз велике повластице

регулисани односи у трговини, досељавању, дажбинама, што је све омогућило већи привредни развитак града у којем су се стицали значајни трговачки путеви из Европе ка Балкану. Било је доста трговаца са Јадранског приморја (Дубровник и Котор), па и из Венеције. Археолошка истраживања показују да је тада била развијена градитељска делатност, нарочито изградња тврђаве (због сталне опасности од турских напада) али и других грађевина. Сав тај замах пресечен је изненадном смрћу деспота Стефана (1427), када је Београд опет враћен Угарској.

Време угарске владавине до 1521. често је прекидано турским нападима, краћим или дужим опсадама уз жестоке и крваве борбе. У исто време српска средњовековна држава, (као природно залеђе Београда) на челу са деспотом Ђурђем Бранковићем, чинила је огромне, али неуспешне напоре, да би опстала упркос снажним налетима турске силе, која је постепено али упорно напредовала преко Балканског полуострва ка Средњој Европи. То је време у којем је и за данашње појмове о изградњи, у рекордном року изграђено Смедерево. Ипак све то није могло зауставити Турке. Српска Деспотовина је 1439, први пут а 1459 и коначно пала под турску власт. У међувремену мала је корист и утеха била обнова Деспотовине 1444. и неуспешна турска опсада као и рањавање султана под Београдом 1456. Сва настојања избеглих чланова породице Бранковић да уз помоћ Угарске обнове пропалу Деспотовину била су безуспешна. Београд није могао једновремено одолети турској опасности и неслогама на угарском двору. Више од пола века је живео у несигурним приликама да би 1521. пао у турске руке. После битке на Мохачком пољу 1526, одједном се нашао у дубини турске државе и почео миран живот. Падом Београда а нешто касније и целе угарске државе под Турску, завршени су средњовековни период историје Београда, али и турска освајања Балкана. Политичко - географска карта Балканског полуострва мировала је скоро два века.

Турски период београдске историје подељен је на два дела. Први део од 1521. до Великог бечког рата (1683-1699) завршен је великом сеобом српског становништва у Угарској. У том времену турске власти су Београд административно везале за Будимски ејалет а тиме и за угарске области. Корисно је упознати све читаоце а нарочито младе нараштаје да су у то време у Београду били развијени и привредни и културни живот. Београд је био и саобраћајни чвор за све турске походе према Средњој Европи, па су копнени и речни путеви били добро чувани. У Београду постоје колоније Дубровчана, Јевреја и других трговаца. Ту се штампало чувено Јеванђеље Тројана Гундулића 1552, постојале су познате јеврејске рабинске школе. Мишљења су уважавана а дела штампана у Италији. Природно, највеће и добро уређене су турске установе: 35 џамија, шест караван-сараја, седам хамама, имарети, текија, школе итд. Не може се овде све набројати о

истакнутим представницима етничких групација које су се стекла у Београду. У овом релативно мирном периоду забележен и један тужан и немио догађај: спаљивање моштију светог Саве на Врачару 1594.

Ипак, следећи значајан догађај у политичкој историји града настаје тек после турског пораза под Бечом 1683, када је први пут после турског освајања хришћанска војска, иако не задуго, крочила јужно од Саве и Дунава. Од Карловачког мира (1699) до краја Првог светског рата (1918) с прекидом од двадесет година, Београд је био важно погранично место на Ушћу Саве у Дунав, на рекама које су делом свога тока биле границе Аустрије и Турске. Три аустријско - турска рата током XVIII века учинила су да и историја Београда тога времена буде бурна. За време аустријске владе над Београдом и делом Србије (1718 - 1739) дошло је до преокрета после два века турске владавине. Административна управа Аустријанаца подстицала је насељавање немачког становништва, отварање школа, помагана је римокатоличка црква, подстицана је Аустрији потребна грађевинска делатност, али су и сужавана права српског становништва (помоћ у књигама из Русије није увек одобравана). После повратка Београда под турску власт, Турци су сав живот вратили у своје административне облике. Београд је поново постао војно упориште. Након трећег рата у том веку, завршеног Свиштовским миром (1791) ситуација у Београду се непрекидно погоршавала. То је довело до незадовољства у народу али и међу Турцима, који су били против реформи султана Селима III. Убиство Хаци Мустафа-паше и велики терор, који је кулминирао сечом кнезова, довео је до Првог српског устанка 1804.

Првом српском устанку посвећена је с, пуним правом, велика пажња, јер се ради о преломном догађају и новијој историји Београда и целог српског народа. Први пут после пада Смедерева и губитка независности, српски народ је након 345 година проведених под туђом влашћу, успео да у времену краћем од једне деценије успостави своју територију и обнови такорећи све институције за оно време модерне државе: државну управу, судство, вијску, просвету. Српски народ је тиме изненадио не само свог додашњег властодршца - Турску, него и Европу. Ипак се показало да, упркос великим напорима и жртвама, независност није било могуће остварити у првом покушају. Први устанак је пропао захваљујући унутрашњим неслагањима али и међународној констелацији догађаја. Тек Други устанак, 1815, захваљујући концепцији дугих и мукотрпних преговарања, довео је после скоро седамдесет година до независне српске државе 1878. године. Време од 1815, до стицања независности било је испуњено борбама за концепцију државног уређења али и личном суревњивошћу. Одједном су се појавили: две династије и мноштво људи жељних да дођу до што већег утицаја на државне послове. У то време,

поред политичких борби, дошло је до постепеног сређивања државне управе, постепеног вођења спољних послова, организовања војске, полиције, судства, медицине, просвете, културе, науке. А све је започело само петнаест година после Другог устанка, добијањем берата о наследном кнежевском достојанству. У току тих седам деценија успело се да Турци напусте све градове у Србији а поново је након четири столећа стечена државна независност. После стицања независности дошло је до проглашавања Србије за краљевину. Сви наведени догађаји нису само дотицали Београд него су се у њему, као главном граду тек ослобођене државе, одигравали. Тиме су Београд и Србија улазили у савремени свет. А постали су и пример стицања независности словенских и несловенских народа на Балканском полуострву. То је, наравно, засметало великим европским силама, које су још од Карловачког мира настојале да задобију што већи утицај у Османском царству. Судбина поробљених народа Балкана долазила је на дневни ред тек после задовољавања туђих интереса.

При свему томе географски и стратешки положај Београда, као капија Балкана, привлачио је пажњу великих светских сила. Свака од њих хтела је да у том граду има посебан утицај. То је, најзад, довело до Првог светског рата. Београд, Србија, српски народ, платили су своје постојање највишом могућом ценом: великим бројем погинулих, не само ратника, него и невиних становника. Сведочанства о томе била су узрок повлачења из књижарских излога прве написане историје Београда. Упркос свему, Београд је из Првог светског рата изашао као оронули али довољно крепак победник. Постао је престоница нове државе: Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Обновио се и развио. Све институције, настале у предходном столећу, обновљене су и усавршене у складу са потребама новонастале државе.

Када се чита ова повест о Београду лако се може запазити колико је плодносних напора учињено да би се у једном граду, који је вековима био под туђом влашћу, обновио сав државно - политички, привредни, културни, просветни, научни живот. Од основних привредних грана, неопходних за свакодневне животне потребе, до највиших научних институција, од основних школа до Универзитета, болница, позоришта, саобраћаја итд., све се морало оснивати и организовати делимично још у току устаничких борби, делом у току постепеног одласка Турака, а после Првог светског рата обнављати и усаглашавати са потребама нове државе и општим напретком човечанства. Није било лако. У Првом светском рату Србија је изгубила велики број младих интелектуалаца и школске омладине, као и најширих слојева становништва из редова радништва и сељаштва. Све се то тешко надокнађивало. Светска економска криза (1929) тешко је погодила и Београд. Напредак се почео осећати тек после 1935 када се по-

правио и општи стандард грађана. То је кратко трајало, јер је 1939 почео Други светски рат, који се 1941. проширио и на Југославију.

Све што се у току тога рата дешавало на тлу Југославије одражавало се и у Београду: подела државе од стране окупатора, прихватање великог броја избеглица, избијање устанака у разним крајевима земље, формирање разних квислиншких влада, формирање концентрационих логора, масовна стрељања грађана. У самом Београду постојала су за све време рата два концентрациона логора: Бањица и Сајмиште, као и стрелиште у Јајинцима. Да би ситуација била још тежа дошло је до формирања два паралелна покрета отпора, различитих идеолошких опредељења, што је довело до грађанског рата. У овој књизи је, чини се први пут, указано да је окупатор прогонио обе стране, а да их је када му је то било потребно, доста успешно користио за своје циљеве, што је повећавало међусобну мржњу завађених страна. После дуго времена појавила се и фотографија окупаторове потернице за Титом и Михајловићем. Ради оних који се сећају потернице излепљене по улицама Београда и других градова требало је приказати плакат у целини, да би се видело да је реч о једном листу хартије. Било би то веома поучно и васпитно за многе генерације ученика. О Другом заседању АВНОЈ-а и четничком конгресу у селу Ба, сазнавало се мање из окупационе штампе а више слушањем забрањених радио станица Москве и Лондона, као и из илегалне четничке и партизанске штампе. Све је то имало одјека у Београду. Последнице су биле велика хапшења и провале илегалних група, нарочито комунистичких штампарија, а као врхунац нови таласи стрељања у Јајинцима, о чему се сазнавало од сељака који су продавали млеко у граду. Поглавље о Београду у Другом светском рату приказује тај део историје у друкчијем светлу него што се донедавно чинило. Увек је добро да се чује и друга страна.

Са много радости очекиван је и дочекан дан протеривања окупатора из наше престонице. На историјску позорницу тада је јавно ступила Комунистичка партија Југославије. То је довело до спровођења револуционарних промена у целој земљи, па и у Београду. Промене су за један део становништва биле веома болне. Све што је у овој историји о том периоду написано, истинито је али донекле једноставно. Другачије се није могло. Овде само напомињемо да се после Другог светског рата целокупна слика града у многоме променила у односу на стање пре 6. априла 1941. Да занемаримо основне промене у политичком и друштвеном уређењу државе и града. Увећало се становништво, а с тим у вези његова етничке и класна структура су промењени. Изграђена су нова насеља, подигнуте бројне нове школе, отворени нови факултети, музеји, научни институти, болнице, спортски објекти, разгранат је саобраћај итд.

Поред посебних поглавља о привредном и друштвеном развоју, као и о новим стремљењима у просвети, науци, књижевности, уметности, култури и медицини, овде су приказани и урбанизам и архитектура, посебно у времену од 1944. до 1980. Београдска архитектонско - грађевинска школа позната је у свету, па је зато добро било и на овом месту истаћи какве је успехе постигла у свом матичном граду.

Кроз пресек прошлости Београда сагледан је на једном месту живот од преисторије скоро до данас. Ауторима од којих многи нису имали срећу да дочекају дан изласка књиге, Београд и његови грађани дугују топлу захвалност за успешно обављен посао.

Душан Синдик